

SMAATRÆK AF LIVET I KERTEMINDE I FORRIGE AARHUNDREDE

Af *V. Woll*

(De følgende Linier indeholder Optegnelser fra Kerteminde, samlede gennem en lang Aarrække, dels ved mundtlig Meddelelse, navnlig fra forlængst afdøde Personer, dels fra skriftlige eller mindre kendte trykte Kilder. — Om de end ikke er af epokegørende Betydning, har Indsenderen dog det Haab, at Læserne kan afvinde dem nogen Interesse).

Syd for Kerteminde Langebro, hvor Landevejene til Odense og Nyborg skilles, ligger nu en hel Bydel, dels Gader med sammenhængende Husrækker, dels et moderne og tiltalende Villakvarter, grupperet omkring „Skovanlæget“.

For 100 Aar siden var Anlæget kun i sin Vorden, medens hele det øvrige Areal laa hen som en øde Strandeng, som kaldtes med det fra Oldnordisk stammende Ord „Feden“. (Dette gamle Navn, der betyder en lav Landstrækning ved Havet, er nu ved at vige for „Sydstranden“, ligesom det klangfulde „Drejet“ afløses af „Nordstranden“. Er der ikke Grund til at holde paa de to oprindelige Navne?)

Paa Feden tørrede Fiskerne deres Garn, og her græssede Faarene, der førtes til Vanding i den lille Dam, der endnu mindes ved Navnet paa Villavejen „Faaredammen“.

Men i 1848 begyndte Bebyggelsen herude. Skipper Fr. Chr. Hinke androg Kommunalbestyrelsen om at maatte købe en Byggeplads til 8 Fag Hus med Have, og det vedtoges at sælge ham en Grund paa 19×60 Alen for 4 Skilling pr. Kvadratalen eller $471\frac{1}{2}$ Rigsdaler (= 95 Kr.), og han fik følgende Tilsagn: „Saalænge han eller den Hustru, med hvem han først maatte inklade sig i Ægte-

skab, vedbliver at have Adkomst paa det Solgte, skal det ikke blive tilladt nogen anden at opføre nogen Bygning mellem hans Hus og Langebro." — Her opførte han en Enetages Bygning, som han gav Navnet „Sølyst“, og for ret at kunne nyde den Udsigt, som var tilsikret ham, blev Hjørnet mod Langebro skraat afskaaret og forsynet med et Vindue. Bygningen er nu „indkapslet“ i Kerteminde Jernstøberis Kontor- og Udstillingsbygning, men Skraahjørnet findes endnu som et Minde om det gamle „Sølyst“, og dets Vindue danner en fortrinlig Ramme om Støberiets udstillede Fabrikata.

Skipper Hinke var Søn af en indvandret Böhmer Joseph Florian Hinke, der var født i Rumburg i Georgienthal ca. 1775 og efter at have lært Handelen i Roskilde havde slaaet sig ned i Kerteminde, hvor han i 1806 fik Borgerskab som Købmand. — Skipperen havde aabenbart nu, da han var ca. 35 Aar gl., besluttet sig til at stifte Familie og fæste Bo paa Landjorden. Han blev den 1. Sept. 1848 viet til Emilie Ibsen, Datter af Krigsraad Ibsen, som indtil 1845 havde været Postmester i Kerteminde. — Af Folketællingen 1850 ses det, at baade Krigsraaden og hans tre endnu ugifte Børn boede hos Hinke paa „Sølyst“. Krigsraaden havde i sine yngre Aar været Løjtnant, og Frederik d. 6., der jo satte sin Hær meget højt, sørgede for at faa anbragt sine afgaaede Officerer og Underofficerer i civile Embedsstillinger i Stedet for at pensionere dem. Paa denne Maade kom der ofte Folk ind i Civiletaterne, der hverken havde Uddannelse eller Interesse for Gerningen. — Om Krigsraad Ibsen hedder det, at hans Regnefærdighed ikke var stor, og da man, før Frimærker indførtes herhjemme i 1851, betalte Porto kontant efter forskellige Satser, indtraf det jævnlig, at han skulde give Penge tilbage paa en større Mønt. Han hjalp sig da ved først at veksle denne i Smaamønt, tage Portobeløbet fra, og Resten blev da, hvad Kunden skulde have tilbage.

Lige over for „Sølyst“ laa en trekantet Grund mellem Odense Landevej og Skovvejen. Denne blev i 1852 solgt af Kommunen til Toldforvalter Geltzer, men Jordprisen var nu steget til 12 Skill.

pr. Kvadratalen, og Køberen maatte forpligte sig til paa dette fremtrædende Sted at opføre en smuk og ansélig Bygning. Dette er vistnok den første Begyndelse til Bystyrets senere berettigede Krav om Façadetegning for Nybygninger. Saaledes fremkom Hoved-

*Byfoged L. N. de Bretteville,
f. 1805, † 1853.*

fløjen af den smukke hvide Villa, der nu tjener som Bolig for Jernstøberiets Direktør. — Geltzer, der før havde boet paa Langegade (nuvær. Nr. 41), flyttede for at nyde godt af den rene Luft paa Feden. Ret længe varede denne Herlighed ikke, thi i 1857 solgte Hinke „Sølyst“ til Kerteminde Jernstøberi, hvis Virksomhed var begyndt i 1847 inde i Byen, men nu flyttede herud og siden da stadig har udvidet sig paa Stedet.

Geltzer var gennem flere Aar i Konflikt med Byens

højeste Embedsmand, Byfoged Bretteville, en Strid, der — som det senere viste sig — var fremkaldt ved en Trediemands anonyme Skriverier. Bretteville beskyldte Geltzer for anmassende Optræden overfor Borgerne og følte sig selv paa flere Maader krænkede af ham. Naar Bretteville skulde betale „Formalingsafgift“*) vilde Toldforvalteren ikke tillade, at han sendte sin Politibetjent med Beløbet, skønt almindelige Borgere kunde sende Tjenestepigen eller endog et Barn. Men værre var det, at Toldforvalteren paa Kvitteringen kun gav ham Titulaturen „Byfoged“, mens Bretteville fandt, at naar

*) Statsafgift ifølge Toldforordningen af 1. Febr. 1797 af Korn, der males for Private enten paa Møller eller i Hjemmet, f. Eks. til Brødbagning eller andet Husholdningsbrug; den skulde erlægges paa Toldkammeret.

Hs. Majestæt havde bevist ham den Naade at gøre ham til sin Kammerjunker, „maatte han gøre Fordring paa, at enhver Embedsmand i Byen nævnede ham med den ham allernaadigst forundte Titel“. — Begge Parter var lige stædige, og det endte med, at Toldforvalteren overhuggede Knuden ved kun at skrive: „Bretteville har betalt — — —“. Disse Naalestik førte til Klage paa flere tætskrevne Foliosider til General-Toldkammeret. Pludselig blev dog Parterne forligte. Bretteville trak sine Klagemaal tilbage, og de højere Vedkommende resolverede, at Sagen kunde lægges „ad acta“. Mange Aar senere kom den for Dagens Lys i et Dødsbo, og nu hviler den som et Kuriosum i Toldmuseet i København. (Katalog No. 2244).

Bretteville, som kun var Byfoged her i Tiden 1840—48 og derpaa forflyttedes til Æbeltoft, var Søn af en fransk Ingeniør, der under den store Revolution var kommen hertil som Emigrant. Det sydlandske Blod, der flød i hans Aarer, voldte til Tider en kolerisk Optræden. Saaledes fortælles, at han engang, da han sammen med Sognepræsten, Provst Heiberg, var i Sognekirken for at tilse nogle Reparationsarbejder dér, kom i Ordstrid med Præsten. Parterne trak sig ind i Sakristiet og fortsatte Striden dér. Pludselig hørte Arbejderne ude i Kirken en knaldende Lussing derindefra, og ingen var i Tvivl om, hvem der havde faaet den. Men naturligvis — ingen havde seet noget!*)

I et Mindeskrift om Byens daværende Apoteker, F. W. T. Friberg (trykt i Københ. 1930) hedder det, at Bretteville kunde „geraaede i saadant Raseri, at han vilde smide sin Fuldmægtig ud af Vinduet“, og andetsteds skriver Friberg, at „den sølle Fuldmægtig af og til faar Prygl af sit Herskab, saa at han maa raabe Gevalt ud af Vinduerne“. Forholdet mellem Bretteville og Apote-

*) Ogsaa i Æbeltoft synes han at have gjort sig mindre heldig bemærket. I „Corsaren“ for 7. Septbr. 1849 læses under Correspondance: „Til Molboerne ved Æbeltoft! I ønske, Godtfolk! at vi skulle revse Kammerjunkeren lidt i Anledning af den Fremfusenhed, hvormed han ikke sjældent behandler dem, som han har noget at gjøre med“

keren, i hvis Ejendom Byfogedkontoret en Tid havde til Huse, har næppe været det bedste. I Odense Amts Journal findes under 29. April 1842 noteret en Indberetning fra Bretteville om, at Apotekeren ikke er forsynet med Iglar, og at han sælger Gaaseurter

Apotheker F. W. T. Friberg,
f. 1810, † 1862.

i Stedet for „Kamellblomster“ (Kamilleblomster). Og Friberg omtaler i et Privatbrev Bretteville i saa stærke Udtryk, at det vilde være urigtigt at gengive dem her.

Toldforvalter Geltzer solgte sin Villa i 1857, da han blev forflyttet til København, og den kom senere til at tilhøre Handelshuset Elias B. Muus i Kerteminde. — Fra 1863 til ca. 1872 boede der i Villaens Sidebygning en ret særpræget Mand, der bestyrede en Gødningsfabrik, som det nævnte Firma havde anlagt til Udnyttelse af Fi-

skeaffald. — Han var en Husmandssøn fra Brænderup, født 23. Decbr. 1826 og døbt med Navnet Christian Ludvigsen, men senere kalder han sig Christian Adam Ludvigsen — uvist hvorfra han har faaet sit andet Fornavn. Han begyndte sin borgerlige Løbebane i 1855 som Vinhandler i Svendborg, men da Jernbanen til Korsør var aabnet i 1856, findes han allerede det følgende Aar som Speditør i denne By, hvor han vel har ment, at den derfra udgaaende Skibsfart, navnlig de faste Dampskibsruiter til Kiel og Aarhus, kunde aabne ham bedre Erhvervsmuligheder. Men i de næste Aar findes han i Københavns Vejviser som Købmand og endog i 1861 med Firma „Ludvigsen & Co, Agentur-

forretning". Han boede forskellige Steder paa Nørrebro og Vesterbro, men har dog næppe haft Butik, men snarere drevet nogen Hjemmeindustri med Tilvirkning af forskellige kemiske Produkter. Dette blev den første Begyndelse til den nu landskendte Fabrik

„Jettadam“, hvis Navn er dannet over hans Hustrus Fornavn Jette (Henriette) og hans eget „Adam“. Han maa have erhvervet sig megen kemisk Viden og var i Besiddelse af baade Energi og Fantasi, ja var næsten genial, men synes at have været noget ustadig, eller maaske noget af en Micawber-Natur, der snart her, snart dér, søgte, om „noget skulde vise sig“. I 1862 fik han af det Classenske Fideicommis 200 Rigsdl. som Rejseunderstøttelse til Forsøg med Tilberedning af Fiskeguano, og endnu i samme Aar

*Direktor Cbr. Adam Ludvigsen,
f. 1826, † 1900.*

kom Muus' Gødningsfabrik i Gang. Den var indrettet i en lang teglhængt Træbygning, der laa paa Feden nær det Sted, hvor nu Paludan-Müllers Vej støder til Strandpromenaden, og beskæftigede en halv Snes mandlige og kvindelige Arbejdere, men spredte en frygtelig Stank omkring sig. Det var ikke noget Under, at Kertemindeboerne gav Ludvigsen det træffende, men just ikke velklingende Tilnavn „Skidtkogeren“.

Natten til d. 27. Juli 1872 opstod der Ild i Fabriken. Kort efter stod Bygningen omspændt af Luer og „afgav i den smukke Morgenstund et ejendommeligt Skue“ (Fyens Stiftstid. s.D.). Oplagshuset blev ganske vist reddet, men Fabriken blev heldigvis aldrig

Fiskeguanofabrikken ved Kerteminde, nedbrændt 1872.

Pennetegning af Johannes Larsen, efter en Blyantstegning af I. P. Bless (Kerteminde Museum).
I Baggrunden Lundsgaards Klint, i Midten det forlængst forsvundne Nissenborg Hus.

genopført. Dens Tilstedeværelse vilde sikkert have været en Hindring for Byens Udvikling som Turist- og Badeby.

Ludvigsen søgte ogsaa at starte en Avis i Kerteminde, men det blev kun ved Tilløbet. Paa Universitetsbibliotheket i København findes Eksemplarer af Bladet fra 4. Juni til 3. September 1867, da det synes at være ophørt. Det blev trykt i Nyborg og udkom 3 Gange om Ugen med „Fabriksbestyrer Chr. Ludvigsen“ som Redaktør.

Fra Kerteminde flyttede han til Odense, hvor han i 1874 løste Borgerskab som Fabrikant af kemiske Syrer og Præparater. — I 1882 har Københavns Vejviser „Ludvigsens Polytechnicum“ i Linnésgade 26, og endnu i 1899 findes han i Vejviseren som boende Sortedams Dossering 59 og betegnes som Direktør og Privatdocent i Kemi med Tilføjelsen „Centralkompagni for maltet Mel“.

I denne sidste Periode havde han nemlig gjort sin store Opfindelse, der har bevaret hans Navn til vore Dage. I „Berlingske Tidende“ for 9. Februar 1891 fremkom der nemlig under Mærket L en Artikel med Titel „Om vort Rugbrød. En kritisk Undersøgelse“, der ikke „som ellers almindeligt var rettet ensidigt mod Brødprisen, men gav Indtryk af, at Forfatteren vilde noget mere end kritisere“. Han giver nemlig Anvisning paa en Reform af

vort grove Rugbrød, hvis hævdvundne Tilberedelse „med Surdejg af ofte mere end tvivlsom Beskaffenhed“ længe havde været Lægerne en Torn i Øjet, „da disse i deres Praksis ikke sjældent havde Eksempler paa, at det sure Rugbrød virkede skadeligt paa Velbefindendet, og kæmpede for at faa indført et syrefrit Rugbrød, tilberedt med Gær, men ingen Bager kunde faa et saadant Brød til at lykkes. Saa fik Ludvigsen den sunde Tanke, at Malten maatte være Midlet til Løsning af Opgaven. Ved Forsøg konstaterede han, at Tanken var rigtig, og med sit praktiske Greb fandt han derefter den rigtige Vej til Fremstillingen af syrefrit Rugbrød. Han tog Patent paa Opfindelsen; Brødet gav han Navnet „Maltet Rugbrød“, og i Juli 1891 udgik dette Brød for første Gang fra Viggo Schulstads Bagerier i København“ (Citaterne, lidt forkortede, efter „Hovedtræk af Brødfabrikationens Historie og nuv. Standpunkt“ København 1914). — „Schulstad og Ludvigsens maltede Brød“ er nu landskendt, og Fremstillingen overgik til et Aktieselskab, der nu indehaves af Københavns Brødfabriker. — Ludvigsen døde paa sin sidstnævnte Bopæl i København d. 2. Jan. 1900 (St. Johs. S. Kirkebog).

Blandt senere Ejere af den omtalte Villa kan nævnes Byfoged Hans v. Levetzow, der fungerede fra 1854 til 1889. Ligesom Bretteville var han Kammerjunker. Hans i sproglig Henseende mærkelig formede Udfærdigelser, skrevne med en næsten mikroskopisk Skrift, er berømte. Hvad mener man saaledes om følgende Indberetning til Stiftamtet af 22. December 1860:

„At der Gaars Dato, om Aftenen, i Kjerteminde Raadhus udbrød en, efter et Par Timers Forløb dæmpet Ildløs, hvorved imidlertid ikke Archivet eller noget Menneske er indebrændt, ejheller Arrestant eller Arrestantinde — som fremdeles forsvarligt indelukkes — undløbne, finder jeg — inden Brandforhørs Udskrift m. v. behørigt kan blive fremsendt — herved foreløbig at burde indberette“. — Det maa da kaldes ægte Kancelli-Stil! Eller at han for at spare tre Bogstaver skriver, at en Tiltalt tidligere var „ikke alene sigtet som Faare-, men tillige straffet som Lomme-Tyv“.

Fra 1869, da den nye Købstadlov traadte i Kraft, var han tillige Borgmester, og som saadan kom han i 1880 i Konflikt med Byraadet om et saa uskyldigt Spørgsmaal, som hvorvidt der skulde flages fra Raadhuset paa Grundlovsdagen. Som den yderst kon-

Byfoged, Borgmester H. v. Levetzow,
f. 1819, † 1898.

servative Mand, han var, forsvarede han sig med, at Grundlovsdagen ikke var blandt de Dage, paa hvilke Byraadet havde besluttet at flage. „Desuden vedrørte Grundloven ikke Kerteminde i egentlig Forstand, og han satte ikke Grundloven saa højt som Byraadsmedlemmerne; han satte f. Eks. Kongen højere. Han kunde ikke se, at Grundloven havde nogen Betydning for Kerteminde eller i det hele taget for Købstæderne“ o. s. v. — Efter et stærkt personligt Ordskifte enedes man dog om, at Flaget

fremtidig skulde hejses paa Grundlovsdagen og — paa Enkedronningens Fødselsdag, dette sidste vel som en Indrømmelse til Borgmesterens kongetro Sindelag. (Fyens Stiftstid. 29. Juni 1880).

Men Begivenheden medførte, at Vittighedsbladet „Punch“ for 1. Juli 1880 indeholdt følgende Digt:

I Kjerteminde
Boer Borgemester Levetzow.
Han vil ej give Lov
At hejse Flag paa Raadhustinde
I Kjerteminde.

Thi Kjerteminde

Maa ved vor Grundlov glædes ej.

Borgmester siger: Jeg

Ej Grund til Fryd kan finde

For Kjerteminde.

Ak Kjerteminde!

For Dig ej skreves Friheds Lov.

Du har Din Levetzow,

Som gjør, hvad selv han faar i Sinde

I Kjerteminde.

Oh, Kjerteminde!

Glem aldrig, ved det Sprog, han skrev,

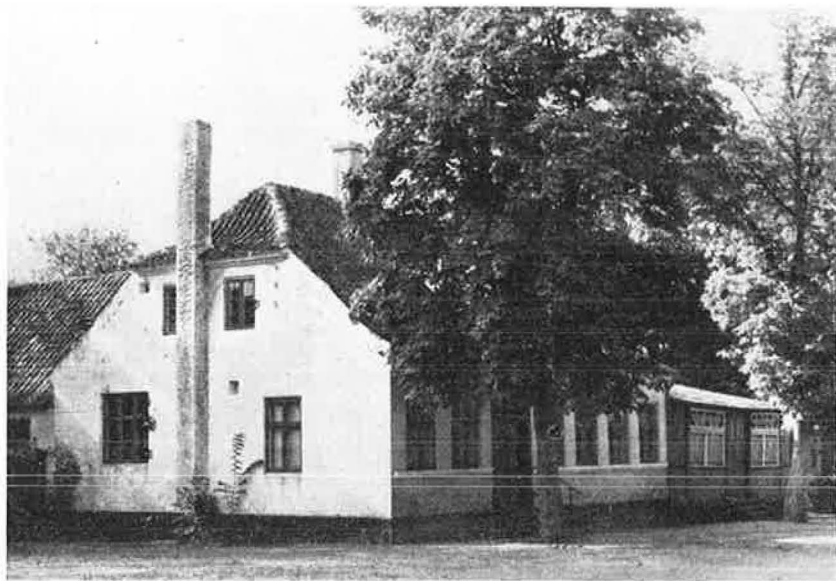
Berømt Du blev!

Staa kun for Levetzow paa Pinde,

Oh, Kjerteminde!

Hans Formalisme satte sig ogsaa Spor i Byraadets Forhandlingsprotokol, som han i Reglen førte egenhændig. Naar der i Byraads-møderne anvistes Regninger, sonderer han mellem „en Regning“, „nogle Regninger“, „flere Regninger“ og „adskillige Regninger“, indtil endelig Højdepunktet naas i Udtrykket „mangfoldige Regninger anvistes“, hvor man ligesom skimter hans Bekymring for Kommunens Økonomi. —

Efterhaanden som Skovanlæget voksede til og blev et yndet Udflugtssted, følte man Trang til en Restauration dér. Farver Cecilus Staack — Søn af en ca. 1814 til Kerteminde indvandret (holstensk?) Tømrersvend Marx Staack — fik d. 6. Marts 1858 Skøde fra Kommunalbestyrelsen paa en Grund ved Skovalléen, ca. 500 Kv. Alen, for 100 Rigsdl. og opførte her en Restaurationspavillon, der efter hans Hustru, Louise f. Tornøe, fik Navnet „Louisenlund“. Folkeviddet kaldte den undertiden for „Stokhuset“,

Restaurationen Louisenlund, nedbrudt 1945.

(Foto: Ove Rasmussen.)

idet man udtalte Ejerens Navn som „Stok“ i St. f. det tyske Staack. Bygningen blev nedbrudt i 1945 og en Privatvilla opført paa Grunden, medens Restaurationen flyttedes til den mere tidssvarende Pavillon lige over for. — Louise Staack døde i 1917, 97 Aar gl., paa Byens daværende Alderdomshjem, nogle Værelser i Ejendommen Langegade 113.

(Blandt Kilderne fremhæves særlig Kerteminde Kommunalbestyrelses Protokoller, Raadstueprotokoller og Folketællingslister samt for Chr. Ludvigsen Vedkommende Svendborg St. Nikolaj K.bog ^{18/12} 1855, Korsør K.bog. ^{18/8} 1857 og Frederiksberg K.bog ^{20/9} 1861).

Fotografierne S. 82, 88 og 85 er velvilligst stillede til Raadighed af Politimesteren i Kerteminde og af Direktøren for A/S Schulstad & Ludvigsen, Hr. Birger Jacobsen. — Billedet S. 84 efter „Optegnelser i Anl. af Hundreedaarsdagen for F. W. T. Friberts Fødsel“ (Kbh. 1930).